

Sygn. akt IV CSK 196/13

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 16 stycznia 2014 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Irena Gromska-Szuster (przewodniczący, sprawozdawca)
SSN Dariusz Dończyk
SSN Agnieszka Piotrowska

w sprawie z powództwa Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa
w W.

przeciwko A. W.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 16 stycznia 2014 r.,

skargi kasacyjnej strony powodowej

od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...] z dnia 9 października 2012 r.,

- 1) oddala skargę kasacyjną;**
- 2) oddala wniosek pozwanego o zasądzenie kosztów postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 9 października 2012 r. Sąd Apelacyjny oddalił apelację powodowej Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa w W. od wyroku Sądu pierwszej instancji oddalającego powództwo przeciwko A. W. o zasądzenie kwoty 83 634,25 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 7 lipca 2011 r. tytułem zwrotu pomocy finansowej udzielonej pozwanemu.

Sądy ustaliły między innymi, że w dniu 28 sierpnia 2005 r. strony zawarły umowę określającą zasady udzielenia przez powódkę pozwanemu pomocy finansowej na realizację projektu w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004-2006” w zakresie priorytetu „Wspieranie zmian i dostosowań w sektorze rolno - żywnościowym” działanie „Ułatwienie startu młodym rolnikom”. W § 6 ust. 2 umowy wskazano przypadki, w jakich beneficjent zobowiązuje się do zwrotu pomocy wraz z odsetkami w wysokości określonej jak dla zaległości podatkowych, liczonymi od dnia wypłacenia przez Agencję pomocy na rzecz beneficjenta. Stwierdzono, że zwrot pomocy następuje między innymi w przypadku niewypełnienia co najmniej jednego z zobowiązań, o których mowa w § 5 ust. 1 umowy, a jednym z tych zobowiązań, zgodnie z § 5 ust. 1 pkt 9 umowy, był obowiązek uzupełnienia przez rolnika wykształcenia w celu spełnienia wymagania dotyczącego kwalifikacji zawodowych w przypadku, gdy wymaganie to nie było spełnione w dniu złożenia wniosku o dofinansowanie realizacji projektu. Zawierając umowę pozwany prowadził od dnia 26 stycznia 2005 r. gospodarstwo rolne, był ubezpieczony w KRUS i posiadał zasadnicze wykształcenie rolnicze po ukończeniu w dniu 19 czerwca 1996 r. zasadniczej szkoły rolniczej. Pozwany zobowiązał się do uzupełnienia wykształcenia w okresie nie dłuższym niż 5 lat od chwili podjęcia prowadzenia gospodarstwa rolnego, tj. do dnia 26 stycznia 2010 r.

Strona powodowa udzieliła pozwanemu pomocy finansowej w kwocie 50 000 zł, którą pozwany zużył na zakup środków do produkcji roślinnej oraz kombajnu.

Pozwany w dniu 29 kwietnia 2009 r. ukończył uzupełniające liceum ogólnokształcące dla dorosłych i pismem z dnia 25 listopada 2009 r. powiadomił

o tym stronę powodową, przedstawiając świadectwo ukończenia tej szkoły. Zwrócił się też z prośbą o wydłużenie terminu na uzupełnienie wykształcenia rolniczego motywując to tym, że rozpoczął naukę w policealnej szkole zawodowej, którą ukończy w styczniu 2011 r. Z taką samą prośbą zwrócił się do strony powodowej w dniu 15 stycznia i 12 lutego 2010 r., jednak powódka odmówiła i w dniu 16 czerwca 2010 r. wezwała pozwanego do zwrotu kwoty 83 634,25 zł. Pozwany w dniu 28 lutego 2011 r. zdał egzamin i otrzymał dyplom potwierdzający uzyskanie kwalifikacji w zawodzie technika rolnika.

Od 2003 r. w pobliżu miejsca zamieszkania pozwanego, w zespole szkół pogimnazjalnych w Ś. oraz w zespole szkół ekonomicznych w K. nie było naboru do technikum rolniczego. W latach 2006-2010 nie zostało też utworzone w zespole szkół CKP w G. technikum dla dorosłych w zawodzie rolnika.

Sąd pierwszej instancji oddalając powództwo uznał w pierwszej kolejności, że strona powodowa nie miała podstaw do żądania zwrotu dotacji ponieważ pozwany w chwili zamknięcia rozprawy spełnił wszystkie zobowiązania wynikające z umowy zawartej z powódką, w tym również obowiązek uzupełnienia wykształcenia, który wprawdzie wypełnił z opóźnieniem lecz wykazał, że było to wynikiem braku od 2005 r. w pobliżu jego miejsca zamieszkania szkół prowadzących uzupełniającą naukę w kierunku rolnictwa.

Sąd stwierdził też, że w ustalonych okolicznościach sprawy żądanie przez powódkę zwrotu dotacji stanowi nadużycie prawa, przewidziane w art. 5 k.c., gdyż domaganie się zwrotu tak znacznej kwoty spowodowałoby ogromną szkodę w majątku pozwanego, mogącą doprowadzić do jego bankructwa. I z tych wszystkich przyczyn oddalił powództwo.

Sąd drugiej instancji oddalając apelację strony powodowej nie podzielił stanowiska Sądu pierwszej instancji, że powódka nie miała podstaw do żądania zwrotu dotacji. Stwierdził, że umowa stron nakładała na pozwanego szereg obowiązków, które miał on wypełnić w określonym czasie, a w przypadku niewykonania w tym czasie choćby jednego z nich, był zobowiązany do zwrotu dotacji zaś strona powodowa miała prawo i obowiązek żądania jej zwrotu.

Ponieważ bezsporne jest, że pozwany nie wykonał w terminie obowiązku uzupełnienia wykształcenia zawodowego, strona powodowa miała prawo żądania zwrotu dotacji także na drodze sądowej.

Sąd Apelacyjny podzielił jednak stanowisko Sądu Okręgowego, że w okolicznościach sprawy żądanie zwrotu dotacji stanowi nadużycie prawa podmiotowego.

Stwierdził, że ocenie na gruncie art. 5 k.c. podlega roszczenie każdego podmiotu, w tym również publicznoprawnego, jakim jest strona powodowa. Oceniając pod tym kątem jej roszczenie wskazał, że przyznanie dotacji odbyło się w ramach programu restrukturyzacji i modernizacji sektora żywnościowego rozwoju obszarów wiejskich. Zgodnie z umową, pozwany przyjął na siebie szereg obowiązków, których spełnienie miało na celu realizację tego programu przez osiągnięcie żywotności ekonomicznej gospodarstwa rolnego i spełnienie przynajmniej minimalnych standardów w zakresie higieny, ochrony środowiska i warunków utrzymania zwierząt. Pozwany spełnił w terminie wszystkie wymagania, poza uzupełnieniem wykształcenia rolniczego, który to obowiązek miał jedynie pomóc rolnikowi w realizacji projektu a nie był celem samym w sobie. Mimo niespełnienia w terminie tego wymagania, cel umowy w postaci modernizacji i uzyskania pewnego założonego poziomu gospodarstwa rolnego został osiągnięty. W tej sytuacji domaganie się zwrotu dotacji tylko z powodu zbyt późnego uzupełnienia wykształcenia jest, zdaniem Sądu Apelacyjnego, niesłuszne i jako takie sprzeczne z zasadami współżycia społecznego. Konflikt równorzędnych wartości: zasady pacta sunt servanda oraz zasady sprawiedliwości i słuszności, do jakiego doszło, powinien być w okolicznościach rozpoznawanej sprawy rozstrzygnięty na korzyść zasady słuszności i sprawiedliwości. Udzielenie ochrony prawu strony powodowej wywołałoby ujemne skutki dla beneficjenta, odwrotne do już osiągniętych w wyniku wykonania pozostałych warunków, co w sytuacji, gdy również ostatni warunek - choć z opóźnieniem - został jednak wykonany, byłoby sprzeczne ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa i zasadami współżycia społecznego.

W skardze kasacyjnej strona powodowa w ramach pierwszej podstawy zarzuciła naruszenie art. 5 k.c. przez błędną wykładnię i niewłaściwe zastosowanie prowadzące do wyłączenia przepisów powszechnie obowiązujących: art. 8 ust. 1 rozporządzenia Rady (WE) nr 1257/1999 z dnia 17 maja 1999 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFORG) oraz zmieniającego i uchylającego niektóre rozporządzenia (Dz. Urz. UE L 1999, Nr 160 str. 80 - dalej: „rozp. Rady nr 1257/1999”) i art. 4 rozporządzenia Komisji (WE) nr 817/2004 z dnia 29 kwietnia 2004 r., ustanawiającego szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady nr 1257/1999 z dnia 17 maja 1999 r. (Dz. Urz. UE L. 2004 r., Nr 153, str. 30 - dalej: „rozp. Komisji nr 817/2004”) i załącznika do rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 8 września 2004 r. w sprawie Uzupełnienia Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich 2004 - 2006 (Dz. U. Nr 207, poz. 2117, ze zm. - dalej: „rozp. MRiRW z dnia 8 września 2004 r.”) w części dotyczącej kryteriów dostępu pkt 4 lit. a Działania 1.2. „Ułatwienie startu młodym rolnikom”, a także przez powołanie się Sądu ogólnikowo na zasady współzycia społecznego bez ich szczegółowej konkretyzacji oraz stosowanie art. 5 k.c. mimo wykazanego w toku procesu braku staranności w działaniu pozwanego w realizacji umowy stron i uznanie za nadużycie prawa domaganie się przez stronę powodową od pozwanego realizacji zawartej umowy; naruszenie art. 4 ust. 2 rozp. Komisji nr 817/2004 i załącznika do rozp. MRiRW z dnia 8 września w części dotyczącej kryteriów dostępu pkt. 4 lit. a Działania 1.2. „Ułatwienie startu młodym rolnikom” przez uznanie, że strony nie były zobowiązane do stosowania i przestrzegania tych przepisów wobec czego pozwany nie musiał w terminie 5 lat spełnić warunku uzupełnienia wykształcenia, a strona powodowa mogła, opierając się na zasadach współzycia społecznego uznać to zobowiązanie pozwanego za wykonane i odstąpić od wymagania zwrotu płatności; art. 71 rozp. Komisji nr 817/2004 i art. 49 rozp. Komisji nr 2419/2001 przez uznanie, że w świetle tych przepisów dopuszczalne jest niedochodzenie przez stronę powodową zwrotu pomocy udzielonej rolnikowi w ramach programu „Ułatwianie startu młodym rolnikom”, gdy doszło do znacznego przekroczenia terminu uzupełnienia wykształcenia przy

braku siły wyższej; art. 484 § 2 k.c. przez niezastosowanie miarkowania roszczenia z uwagi na fakt, że pozwany wprawdzie uzupełnił wykształcenie, ale przez własne zaniedbanie uczynił to po terminie.

W ramach drugiej podstawy skarżąca zarzuciła naruszenie art. 233 § 1 k.p.c. i art. 328 § 2 k.p.c. w zw. z art. 382 i art. 386 § 1 k.p.c. przez sformułowanie błędnego wniosku prowadzącego do uznania, że pozwany mimo nie spełnienia w wymaganym terminie zobowiązania umownego, tj. naruszenia § 5 ust. 1 pkt 9 umowy stron, nie jest zobowiązany do zwrotu pomocy stosowanie do § 6 ust. 1 pkt 3 umowy.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna jest nieuzasadniona.

Oczywiście nieskuteczne są jej zarzuty procesowe, gdyż niewątpliwie wskazane w tej podstawie kasacyjnej przepisy art. 233 § 1 i art. 328 § 2 w zw. z art. 382 i art. 386 § 1 k.p.c. nie mogą zostać naruszone w sposób określony przez skarżącą w uzasadnieniu zarzutów. Powódka nie powołała się bowiem na żadne uchybienia Sądu dotyczące ustaleń faktycznych czy oceny dowodów (art. 233 § 1 k.p.c.), ani na określone braki w uzasadnieniu wyroku Sądu drugiej instancji (art. 328 § 2 k.p.c.), jak również nie zarzuciła pominięcia przez ten Sąd części materiału zebranego w sprawie (art. 382 k.p.c.), natomiast zarzuciła bezzasadne przyjęcie przez Sąd Apelacyjny, że pozwany, mimo nie spełnienia warunków umowy, nie jest zobowiązany do zwrotu dotacji, co jednoznacznie wskazuje na kwestionowanie przez nią sposobu zastosowania przez Sąd drugiej instancji prawa materialnego do ustalonego stanu faktycznego, a więc błąd w subsumcji, który może być zwalczany jedynie poprzez zarzuty naruszenia określonych przepisów prawa materialnego, a nie wskazanych przez skarżącą przepisów procesowych, w tym także art. 386 § 1 k.p.c.

Sąd Apelacyjny nie naruszył również wskazanych przez powódkę w pierwszej podstawie kasacyjnej przepisów prawa materialnego.

Przede wszystkim błędne jest stanowisko skarżącej, że Sąd drugiej instancji uznał, iż strony nie były obowiązane do stosowania wskazanych w skardze kasacyjnej przepisów ani do wykonania umowy, a strona powodowa nie była

zobowiązana do dochodzenia zwrotu dotacji. Ustalenia i ocena Sądu Apelacyjnego są bowiem wprost przeciwne skoro stwierdził on jednoznacznie, że strony łączyła umowa oparta na wskazanych przepisach prawa europejskiego oraz prawa polskiego, nakładająca na pozwanego określone obowiązki, z których jednego nie wykonał, wobec czego strona powodowa miała prawo i obowiązek dochodzenia zwrotu udzielonej pomocy, co przewidywała zarówno umowa stron, jak i wskazane przepisy.

Jak słusznie jednak stwierdził Sąd drugiej instancji, ustalenie, że strony łączyła umowa, której jedna z nich nie wykonała, co uprawnia drugą do żądania określonego świadczenia, jest pierwszym etapem rozstrzygnięcia sporu, gdyż obowiązkiem Sądu, w ramach obowiązku prawidłowego zastosowania prawa materialnego, jest ocena zgłoszonego roszczenia także na podstawie art. 5 k.c.

Jak wielokrotnie wskazywał Sąd Najwyższy, przepis art. 5 k.c. powinien być wzięty pod uwagę przy rozstrzyganiu każdej sprawy cywilnej, niezależnie od tego co jest źródłem prawa podmiotowego będącego podstawą zgłoszonego roszczenia, jak również niezależnie od tego jaki podmiot roszczenie to zgłosił (porównaj między innymi wyrok z dnia 16 marca 2012 r. IV CSK 322/11, niepubl.).

Nie ulega wątpliwości, że rozpoznawana sprawa ma charakter sprawy cywilnej, jak również bezsporne jest, że strony w umowie z dnia 28 sierpnia 2005 r. odwołały się do przepisów kodeksu cywilnego stwierdzając w § 10, iż w sprawach nieuregulowanych umową mają zastosowanie między innymi przepisy tego kodeksu. Brak zatem jakichkolwiek podstaw do wyłączenia możliwości zastosowania art. 5 k.c. do oceny przez sąd roszczenia Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa o zwrot świadczeń wypłaconych rolnikom w ramach programu wsparcia obszarów wiejskich z Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOGR) na podstawie art. 8 ust. 1 rozp. Rady nr 1257/1999 oraz art. 4 rozp. Komisji nr 817/2004 w zw. z przepisami dotyczącymi kryterium dostępu zawartymi w rozp. MRiRW z dnia 8 września 2004 r. (porównaj między innymi wyroki Sądu Najwyższego z dnia 21 marca 2013 r. II CSK 241/12, z dnia

27 marca 2013 r. V CSK 112/12 i z dnia 24 kwietnia 2013 r. IV CSK 621/12, niepubl.).

W rozpoznawanej sprawie Sąd Apelacyjny miał zatem obowiązek dokonać oceny roszczenia strony powodowej także na gruncie art. 5 k.c. i uczynił to bez naruszenia tego przepisu. Okoliczność, że przyczyną niewypełnienia przez pozwanego obowiązku umownego uzupełnienia wykształcenia nie była siła wyższa, w rozumieniu załącznika nr 9 do rozp. MRiRW z dnia 8 września 2004 r., w zw. z art. 39 rozp. Komisji nr 817/2004, nie wyłącza - wbrew stanowisku skarżącej - możliwości oceny, iż roszczenie o zwrot dotacji stanowi, w okolicznościach sprawy, nadużycie prawa podmiotowego. Zajście jednego z przypadków określonych jako siła wyższa w tym załączniku, wyłączałoby bowiem w ogóle odpowiedzialność rolnika za niewykonanie określonego warunku umowy, a tym samym dopuszczalność żądania zwrotu dotacji wobec czego byłoby samoistną podstawą do oddalenia powództwa. Tak więc badanie roszczenia na gruncie art. 5 k.c. wchodzi w rachubę dopiero po stwierdzeniu, że przyczyną niewykonania przez rolnika postanowienia umownego nie była siła wyższa, w rozumieniu wskazanych przepisów.

Pozwany nie powoływał się na siłę wyższą, jako przyczynę niewypełnienia przez niego obowiązku uzupełnienia wykształcenia i nie ulega wątpliwości, że nie wystąpiła żadna z okoliczności określonych jako siła wyższa w art. 39 rozp. Komisji nr 817/2004 ani w zał. Nr 9 do rozp. MRiRW z dnia 8 września 2004 r., a zatem nie została wyłączona odpowiedzialność pozwanego za niewykonanie tego postanowienia umowy. Otwiera to drogę do oceny roszczenia strony powodowej o zwrot dotacji na gruncie art. 5 k.c., której dokonał Sąd Apelacyjny.

Ocena ta jest prawidłowa i trafna, a zarzuty skargi kasacyjnej nie zdołały jej podważyć.

Wbrew twierdzeniom skarżącej, Sąd Apelacyjny wskazał zasady współzycia społecznego, z którymi kolidowałoby uwzględnienie wytoczonego powództwa. Powołał się bowiem na zasadę sprawiedliwości i słuszności oraz społeczno-gospodarczy cel umowy i przewidzianych w niej obowiązków pozwanego, a więc na społeczno-gospodarcze przeznaczenie prawa i słusznie uznał,

że w okolicznościach sprawy tym wartościom powinno być przyznane pierwszeństwo, przed zasadą pacta sunt servanda. Wyrok uwzględniający powództwo byłby w okolicznościach sprawy społecznie niesłuszny i niesprawiedliwy, gdyż prowadziłby przede wszystkim do zaprzepaszczenia celu umowy stron i społeczno-gospodarczego przeznaczenia dotacji, bowiem obowiązek zwrotu tak znacznej kwoty naraziłby gospodarstwo pozwanego, któremu dotacja miała pomóc osiągnąć odpowiedni poziom, na poważną szkodę, a nawet bankructwo i to z powodu niewykonania w terminie jednego tylko obowiązku umownego, którego wykonanie nie było celem samym w sobie, lecz miało jedynie być środkiem prowadzącym do osiągnięcia głównego celu umowy, który został osiągnięty, mimo nie uzupełnienia przez pozwanego w terminie wykształcenia rolniczego.

Bezsporne jest przy tym, że pozwany uzupełnił w terminie określonym w umowie wykształcenie, kończąc liceum ogólnokształcące, a więc uzyskując wykształcenie niewątpliwie wyższe niż miał w chwili zawierania umowy. Nie jest przy tym bez znaczenia dla oceny roszczenia powódki na gruncie art. 5 k.c. to, że nie uzupełnienie w terminie wykształcenia rolniczego nie było zawinione przez pozwanego i że kilkakrotnie, jeszcze przed upływem terminu, prosił on stronę powodową o przedłużenie terminu, wskazując uzasadnione przyczyny i ostatecznie obowiązek ten wykonał, choć z opóźnieniem. Trzeba przy tym stwierdzić, że sama treść umowy stron dotycząca powyższego obowiązku jest niejasna i nie określa wyraźnie w jaki sposób pozwany ma uzupełnić wykształcenie i jakie kwalifikacje powinien uzyskać, co mogło wywołać w nim przekonanie, że skoro posiada wykształcenie zawodowe rolnicze, to uzupełnieniem wykształcenia będzie ukończenie liceum ogólnokształcącego. Prowadziło to do podjęcia przez niego nauki i ukończenia takiego liceum, co było uzasadnione także tym, że w pobliżu jego gospodarstwa nie było w tym czasie możliwości uzupełnienia wykształcenia rolniczego.

Rozważając kwestię niewykonania przez pozwanego w terminie umownego obowiązku uzupełnienia wykształcenia nie można też pominąć wątpliwości, czy w sytuacji, gdy pozwany w chwili zawierania przedmiotowej umowy miał zawodowe wykształcenie rolnicze i od siedmiu miesięcy prowadził gospodarstwo rolne, zobowiązanie go w umowie do uzupełnienia wykształcenia zawodowego

znajdowało uzasadnienie w postanowieniach wskazanych na wstępie przepisów prawa unijnego. Brak zarzutów stron w tym przedmiocie oraz związanie Sądu Najwyższego podstawami skargi kasacyjnej (art. 398¹³ § 1 k.p.c.) nie pozwala na szersze rozwinięcie tej kwestii. Można jedynie stwierdzić, że obowiązek taki nie wynika z art. 8 ust. 1 rozporz. Rady nr 1257/1999 ani art. 4 rozporz. Komisji nr 817/2004, gdyż przepisy te mówią tylko o kwalifikacjach i umiejętnościach zawodowych, a nie o poziomie wykształcenia. W tej sytuacji budzi uzasadnione wątpliwości dopuszczalność przyjęcia przez ustawodawcę polskiego w przepisach rozporz. MRiRW z dnia 8 września 2004 r., a w konsekwencji w umowach dotyczących pomocy dla młodych rolników, że uzupełnienie umiejętności i kompetencji zawodowych rolnika może nastąpić jedynie przez uzupełnienie wykształcenia rolniczego oraz że to wymaganie dotyczy też rolnika posiadającego wykształcenie zawodowe rolnicze i prowadzącego gospodarstwo rolne (porównaj także wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 stycznia 2014 r. II CSK 188/13, jeszcze niepubl.).

Biorąc wszystkie te okoliczności pod uwagę należy uznać, że ocena Sądu Apelacyjnego o sprzeczności roszczenia powódki z zasadami współżycia społecznego i społeczno-gospodarczym przeznaczeniem prawa jest uzasadniona i nie narusza art. 5 k.c.

Nie doszło także do naruszenia art. 484 § 2 k.c., gdyż przepis ten nie miał zastosowania do stanu faktycznego ustalonego w sprawie. Dotyczy on bowiem miarkowania kar umownych, a umowa stron nie przewidywała kar umownych. Nie ma więc podstaw prawnych do zastosowania art. 484 § 2 k.c. do roszczenia strony powodowej o zwrot dotacji wypłaconej pozwanemu na mocy umowy stron.

Z tych wszystkich przyczyn Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił skargę kasacyjną.